

УДК 623.5:342.7

ДОЗВІЛ НА ЗБРОЮ В КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЛЮДИНИ НА САМОЗАХИСТ

Армен НЕРСЕСЯН,

кандидат юридичних наук,

старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою
Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України

АНОТАЦІЯ

Статтю присвячено встановленню взаємозв'язку дозволу на зброю та забезпечення реалізації права людини на самозахист. Визначено, що легалізація обігу зброї серед цивільного населення має більше переваг, ніж негативних наслідків. Відсутність чіткого врегулювання обігу зброї в Україні та реальної можливості легального її застосування створює проблеми під час практичного застосування окремих положень кримінального законодавства щодо необхідної оборони, а також конституційного законодавства щодо права на самозахист. Неможливість законного застосування зброї в Україні значно обмежує право людини на самозахист. Питання легалізації зброї в Україні має бути вирішено в найкоротші терміни, з урахуванням національних особливостей, можливих негативних наслідків та із чітко визначеними критеріями.

Ключові слова: право людини на самозахист, дозвіл на зброю, легалізація зброї, необхідна оборона.

WEAPONS PERMIT IN THE CONTEXT OF ENSURING THE CONSTITUTIONAL HUMAN RIGHT TO SELF-DEFENSE

Armen NERSESYAN,

PhD in Law, Senior Researcher at the Department of Criminal Law, Criminology and Judiciary
Institute of State and Law named after V.M. Koretsky of the National Academy of Sciences of Ukraine

SUMMARY

The article is devoted to establishing the relationship between weapons permits and ensuring the realization of the human right to self-defense. It has been determined that the legalization of arms trafficking among the civilian population has more advantages than negative consequences. The lack of a clear regulation of arms trafficking in Ukraine and the real possibility of its legal use creates problems in the practical application of certain provisions of criminal law on self-defense, as well as constitutional law on the right to self-defense. The impossibility of legal use of weapons in Ukraine significantly limits the human right to self-defense. The issue of arms legalization in Ukraine should be resolved as soon as possible, taking into account national characteristics, possible negative consequences and clearly defined criteria.

Key words: human right to self-defense, permission to bear arms, legalization of arms, necessary defense.

PERMISUL DE ARME ÎN CONTEXTUL ASIGURĂRII DREPTULUI CONSTITUȚIONAL AL OMULUI LA AUTOAPĂRARE

REZUMAT

Articolul este dedicat stabilirii relației dintre permisele de arme și asigurării realizării dreptului omului la autoapărare. Se constată că legalizarea traficului de arme în rândul populației civile are mai multe avantaje decât consecințe negative. Lipsa unei reglementări clare a traficului de arme în Ucraina și a posibilității reale de utilizare legală a acestuia creează probleme în aplicarea practică a anumitor prevederi ale legii penale privind legitima apărare, precum și ale legii constituționale privind dreptul la autoapărare. Imposibilitatea utilizării legale a armelor în Ucraina limitează semnificativ dreptul omului la autoapărare. Problema legalizării armelor în Ucraina ar trebui rezolvată cât mai curând posibil, ținând cont de specificul național, de posibilele consecințe negative și de criteriile clar definite.

Cuvinte cheie: dreptul omului la autoapărare, permis de arme, legalizarea armelor, apărare necesară.

Постановка проблеми. Право людини на самозахист є одним з основоположних невід'ємних природних прав людини, яким вона на-

діляється від народження. Окрім того, це право закріплене як у міжнародних нормативно-правових актах, так і на рівні національного законодавства.

Це право зумовлене тим, що життя та здоров'я людини є найвищою цінністю, що закріплено у ст. 3 Конституції України: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави». Також у ст. 27 Конституції вказується, що «ніхто не може бути свавільно позбавлений життя. Обов'язок держави – захищати життя людини». Право людини на самозахист регламентоване в ч. 2 ст. 27 Конституції («кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань») та в ч. 5 ст. 55 Конституції України («кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань»). До того ж право людини на самозахист закріплене в одній із норм Кримінального кодексу (далі – КК) України – ст. 36 «Необхідна оборона»: необхідною обороною визнаються дії, вчинені з метою захисту охоронюваних законом прав та інтересів особи, яка захищається, або іншої особи, а також суспільних інтересів та інтересів держави від суспільно небезпечного посягання шляхом заподіяння тому, хто посягає, шкоди, необхідної і достатньої в даній обстановці для негайного відвернення чи припинення посягання.

Держава має всебічно забезпечити право людини на життя і здоров'я, а так само і право людини на їх захист самостійно, якщо держава не може вчасно відреагувати на загрозу. Але, незважаючи на нормативне врегулювання права людини на самозахист у чинному вітчизняному законодавстві, проблема особистої безпеки людини залишається однією з найбільш актуальних і, на жаль, далеких від свого реального вирішення. Адже, як правильно зазначається, питання самозахисту є актуальним для кожної без винятку людини, незалежно від її віку, соціального статусу, родинних зв'язків, фінансового благополуччя, а тому логічно, що кожна з них намагатиметься захистити життя і здоров'я власне та близьких усіма можливими засобами [1].

У контексті проблеми забезпечення реалізації людиною суб'єктивного права на самозахист логічно постає питання: чи можливе застосування зброї для здійснення необхідної оборони? У цьому контексті цілком логічно постає питання легалізації володіння зброєю в Україні, що останніми роками набуло особливої актуальності.

Вирішенню проблеми дозволу на зброю для самозахисту та законодавчого його закріплення було присвячено досить велику кількість досліджень. Зокрема, питання легалізації обігу зброї досліджували О.Ю. Бусол, В.І. Варивода, С.В. Діденко, П.Л. Фріс та інші; право людини на самозахист стало предметом дослідження Д.Е. Аблязова, К.Г. Волинки, К.О. Гориславського, В.К. Колпакова, С.П. Параниці й інших. Особливо варто відмітити праці П.Л. Фріса, який досліджує проблеми легалізації обігу зброї і обстоює позиції необхідності надати дозвіл на застосування зброї цивільним населенням [2].

Але натепер це питання залишається відкритим і потребує якомога швидкого вирішення.

Метою статті є встановлення відповідності між легалізацією обігу зброї та забезпеченням права людини на самозахист. У межах поставленої мети будуть вирішені такі завдання, як визначення аргументів та контраргументів щодо легалізації зброї, урахування зарубіжного досвіду в цьому питанні, визначення проблем правозастосування та висловлення пропозицій для їх вирішення.

Виклад основного матеріалу. Як вказується у джерелах, самозахистом є можливість у разі порушення свого цивільного права або інтересу, цивільного права чи інтересу іншої особи, виникнення реальної загрози такого порушення застосувати доцільну й адекватну протидію, яка не заборонена законом і не суперечить моральним засадам суспільства та спрямована на попередження або припинення цього порушення чи ліквідацію його наслідків [3, с. 9]. Водночас способи реалізації людиною права на самозахист у законодавстві не регламентовані. Лише зазначається, що ці способи – це дія або система дій для захисту цивільних прав, що застосовуються уповноваженими на те законом або договором особами без звернення у відповідні державні або інші правоохоронні органи [4].

З одного боку, визначити способи та засоби самозахисту на нормативному рівні досить важко, оскільки вони можуть бути досить різноманітними. Але все ж таки це можливо, до того ж, на думку дослідників, це сприятиме підвищенню ефективності і встановленню правомірності застосування цих засобів. Такий підхід надасть можливість особам, які потребують здійснити самозахист (необхідну оборону), обирати для цього певний законний засіб, орієнтуючись на його законність, діяти відповідно до цього для захисту своїх прав та інтересів [4]. А тому їх перелік повинен фіксуватися в національному законодавстві.

Ми не будемо заглиблюватися у проблему законодавчого визначення всіх допустимих способів та

засобів реалізації людиною свого права на самозахист, оскільки це не є метою даного дослідження. Натомість зупинимося на одному з аспектів даної проблематики, а саме можливості/неможливості здійснення самозахисту (необхідної оборони) шляхом застосування зброї.

Проблема законодавчого дозволу на застосування зброї під час реалізації людиною права на самозахист існує вже давно. Так, перший законопроект щодо врегулювання права на зброю був створений ще в 1994 р., авторами якого були В.В. Костицький та П.Л. Фріс. Тоді цей документ так і лишився на рівні законопроекту. Починаючи із 2014 р. питання легалізації зброї для цивільного населення поставало знову, що було зумовлено початком збройного конфлікту на території України. Це зумовлено загрозою, яка виникла в умовах зростання рівня обігу нелегальної зброї, а також із підвищенням рівня небезпеки для цивільного населення в умовах анексії та загроз в умовах ведення бойових дій на окремих територіях України.

Отже, виникла потреба в нормативно-правовому врегулюванні обігу зброї на території України. Те законодавство щодо регламентації обігу вогнепальної зброї, що чинне нині в Україні, як зазначається, практично в усіх положеннях фактично дублює відповідне законодавство радянських часів, а більшість норм є тепер анахронізмом та не регламентують навіть усталених суспільних відносин у сфері обігу зброї [5]. А така невідповідність сучасним потребам суспільства в досліджуваній сфері вимагає якомога швидшого вирішення. Окрім того, акцентується увага на тому, що нині немає повного єдиного державного реєстру власників зброї, немає чітко визначених на законодавчому рівні будь-яких класифікацій сучасної зброї, відсутня єдина узгоджена термінологія в даній сфері. Усе це призводить, з одного боку, до неузгодженого і свавільного тлумачення окремих питань, а з іншого – є досить плідним підґрунтям для утворення і зміцнення корупційних зв'язків у даній сфері регулювання [5].

Вочевидь, відсутність відповідного нормативно-правового регулювання у сфері обігу зброї не може забезпечити реалізацію та захист основоположних прав і свобод людини, зокрема і права людини на самозахист. Тому для вирішення зазначених вище питань у 2020 р. було створено черговий законопроект «Про цивільну зброю та боєприпаси» (законопроект № 4335–1 від 24 листопада 2020 р.). Мета вказаного законопроекту визначається Пояснювальною запискою до нього: «законодавче врегулювання права громадян на самозахист через доступ до належних засобів захисту, та врегулю-

вання правового режиму власності та умов застосування цивільної вогнепальної зброї фізичними та юридичними особами. Норми проекту закону спрямовані передусім на гарантування конституційного права громадян України на захист свого життя, здоров'я і власності та узгодження з Конституцією нормативного регулювання цієї сфери суспільних відносин» [5]. І для забезпечення вказаної мети разом із цим законопроектом було створено проект закону України, яким пропонувалося внести відповідні зміни в адміністративне та кримінальне законодавство (законопроект № 4336–1). Та, на жаль, цей законопроект так і не було ухвалено. А це означає, що проблема врегулювання обігу зброї, зокрема і для забезпечення права людини на самозахист, так і лишається невирішеною. Варто зазначити, що нині Україна – єдина країна в Європі, у якій питання легалізації вогнепальної зброї залишається відкритим [6].

Узагалі проблема легалізації обігу зброї серед цивільного населення не має однозначного ставлення і в теорії юридичної науки. Так, зазначається, що легалізація зброї може мати непередбачувані наслідки, які можуть виявлятися в підвищенні небезпеки для правоохоронних органів під час затримки осіб, що вчинили кримінальне правопорушення; імовірність отримання дозволу на зброю потенційними чи реальними злочинцями; зростання кількості випадків перевищення меж необхідної оборони; застосування зброї не за призначенням (поза межами легального дозволу) тощо [7]. Але ці негативні наслідки цілком реально передбачити, зважаючи на досвід тих країн, у яких зброя легалізована, і забезпечити законодавче врегулювання вказаних можливих проблемних аспектів обігу зброї.

Не можна сказати, що ставлення до проблеми легалізації обігу зброї є однозначним в інших країнах. Про це, зокрема, свідчить різний підхід до можливості використання зброї цивільним населенням. Зазвичай зарубіжні країни за критерієм законодавчого визначення правомірності обігу зброї поділяються на три групи: перша група, до якої віднесені держави, у яких зброя легалізована повністю і перебуває у вільному доступі; друга група, у яку включені держави, у яких дозвіл на використання зброї можна отримати, але за умови проходження певної процедури легалізації; третя група, яка включає держави, у яких зброя не легалізована або легалізовані лише певні її види в чітко визначених сферах застосування [6].

Хоча легалізація обігу зброї в окремих країнах зумовлюється цілою низкою чинників (наприклад, специфіка історичного розвитку, географічного

становища, рівня соціального захисту людей), але є спільні чинники, які свідчать на користь такого дозволу. Зокрема, варто зазначити, що за статистичними показниками в деяких окремо взятих країнах легалізація зброї серед цивільного населення здатна зменшити рівень насильницької злочинності аж на 25%, а згідно із середніми показниками – сприяє зменшенню загального рівня злочинності загалом на 8% [6]. Наприклад, у Фінляндії та Швейцарії, у яких обіг зброї є легалізованим, загальний рівень злочинності найнижчий серед країн Європи, а із часу легалізації обігу зброї в Естонській Республіці та Республіці Молдова рівень злочинності тут знизився на 20% [1]. Зазначимо, що обіг зброї легалізовано у США, Швейцарії, Франції, ФРН, Фінляндії, Ізраїлі, Естонській Республіці, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Республіці Молдова, Швеції, Норвегії, Канаді, Сербії, Панамі, Гондурасі [8]. І рівень злочинності в цих країнах, зокрема насильницької, із часу ухвалення відповідних нормативно-правових актів про легалізацію зброї серед цивільного населення значно знизився.

Наведені вище дані, звичайно, також є аргументами на користь легалізації обігу зброї і застосування її для реалізації права на самозахист та кримінально-правового положення про необхідну оборону, але в даному разі зарубіжний досвід має бути розглянутий максимально об'єктивно і всебічно. І хоча на противагу цим аргументам, як було зазначено вище, висловлюються вагомі контраргументи, ми вважаємо, що легалізація використання зброї як засобу для самозахисту допоможе усунути і певні юридичні неточності та прогалини.

Так, зокрема, право на самозахист, як уже вказувалося, полягає в застосуванні певних заходів та способів протидії загрози, які не заборонені законом. У ч. 5 ст. 36 КК України вказується, що «не є перевищенням меж необхідної оборони і не має наслідком кримінальну відповідальність застосування зброї або будь-яких інших засобів чи предметів для захисту від нападу озброєної особи або нападу групи осіб, а також для відвернення протиправного насильницького вторгнення в житло чи інше приміщення, незалежно від тяжкості шкоди, яку заподіяно тому, хто посягає». Тобто, виходячи зі змісту даної норми, застосування зброї у вказаних випадках є не забороненим, а навпаки – дозволенням засобом самозахисту, отже, відповідає сутності права людини на самозахист.

Але вище вже зазначалося, що питання легалізації зброї є невирішеним, а застосування цивільним населенням зброї унеможливується відсутністю нормативного регулювання отримання правомірного дозволу на її застосування в межах, визначе-

них законом. Отже, утворюється невідповідність між кримінально-правовим положенням щодо дозволу на застосування зброї в окремих випадках необхідної оборони і законодавчою заборонаю на нелегальне використання зброї та відсутністю можливості її легалізувати цивільними. Отже, заборона застосування зброї як засобу здійснення необхідної оборони (самозахисту), як і неможливість отримання дозволу на це суперечать положенням ч. 5 ст. 36 КК України.

Висновки. Отже, проведене дослідження дає змогу зробити низку висновків щодо легалізації обігу зброї як засобу реалізації права людини на самозахист.

По-перше, легалізація обігу зброї серед цивільного населення, виходячи із зарубіжного досвіду, має більше переваг, ніж негативних наслідків. Окрім того, усебічне вивчення такого досвіду надасть можливість передбачити і врахувати можливі негативні наслідки легалізації зброї і запобігти цьому на законодавчому рівні.

По-друге, відсутність чіткого врегулювання обігу зброї в Україні, відсутність реальної можливості легального її застосування створює проблеми під час практичного застосування окремих положень кримінального законодавства щодо необхідної оборони, а також конституційного законодавства щодо права на самозахист. І така невідповідність має бути усунута.

По-третє, неможливість законного застосування зброї в Україні значно обмежує право людини на самозахист. Але особа має реалізувати вказане природне право з використанням максимуму можливих засобів, які також мають бути максимально ефективними.

Забезпечення легальності таких заходів – це один із важливих кроків до підвищення рівня соціального захисту населення як однієї з основних складових частин демократичної правової держави. І питання легалізації зброї для цивільного населення в Україні має бути вирішено в Україні в найкоротші терміни, з урахуванням національних особливостей, можливих негативних наслідків та із чітко визначеними критеріями.

Список використаної літератури:

1. Діденко С.В. Громадяни як суб'єкти обігу та застосування зброї в Україні. *Наукові записки Кіровоградського державного університету імені Володимира Винниченка. Серія «Право»*. 2017. Вип. 1. С. 81–87. URL: https://www.cuspu.edu.ua/images/nauk_zapiski/pravo/1_2017/81-87.pdf (дата звернення: 23.10.2021).
2. Фріс П.Л. «Право громадян на зброю – pro et contra»: про право громадян на володіння бойовою вогнепальною

зброєю. *Протокол* : сайт. 17.04.2016. URL: https://protocol.ua/ua/pravo_gromadyan_na_zbroyu_pro_et_contra_pro_pravo_gromadyan_na_volo_dinnya_boyovoyu_vognepalnoyu_zbroeyu/ (дата звернення: 23.10.2021).

3. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2004. 20 с.

4. Ляшевська О.І., Хлестун О.В. Правова природа самозахисту цивільних прав як засіб протидії цивільним правопорушенням. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2018. Вип. 51. Т. 1. С. 110–114. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/31035/1/ПРАВОВА%20ПРИРОДА%20САМОЗАХИСТУ%20ЦИВІЛЬНИХ%20ПРАВ.pdf> (дата звернення: 26.04.2021).

5. Пояснювальна записка до проєкту закону України «Про право на самозахист та володіння цивільною вогнепальною зброєю» від 12 липня 2021 р. № 5708–1. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/GI05695A?an=3> (дата звернення: 25.10.2021).

6. Зуров Ф.Ф. Досвід зарубіжних країн щодо легалізації вогнепальної зброї та запровадження її в Україні. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Харків, 2021. URL: http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/10660/Dosvid%20zarubizhnykh_Zurov_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 26.04.2021).

7. Право населения на владения оружием как фактор обеспечения личной и общественной безопасности / В.И. Дьяконов и др. *Збірник наукових праць Харківського*

го університету Повітряних сил. 2013. Вип. 3. С. 242–251. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ZKhUPS_2013_3_59 (дата звернення: 23.10.2021)

8. Бусол О.Ю. Зарубіжний досвід легалізації вогнепальної зброї та можливість запровадження на території України. *Центр досліджень соціальних комунікацій НБУВ*. URL: http://www.nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2757:zarubizhniydosvid-legalizatsiji-vognepalnoji-zbroji&catid=8&Itemid=350 (дата звернення: 26.10.2021).

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА НЕРСЕСЯН Армен Сабірович –

кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник відділу проблем кримінального права, кримінології та судоустрою Інституту держави і права імені В.М. Корецького Національної академії наук України;

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR
NERSESYAN Armen Sabirovych – PhD in Law,
Senior Researcher at the Department of Criminal
Law, Criminology and Judiciary of the Institute of
State and Law named after V.M. Koretsky NAS of the
National Academy of Sciences of Ukraine;
sabiry4@gmail.com